

NÂİLÎ'NİN BİLİNMEYEN ŞİİRLERİ VE ONLAR HAKKINDA BAZI MÛLÂHAZALAR

Özer ŞENÖDEYİCİ*

ÖZET

Nâilî, XVII. yüzyılın kayda değer şairlerinden biridir. Onun, şiirlerini derlediği Divan'ı 1970 yılında edisyon kritikli olarak Halûk İpekten tarafından yayımlanmıştır. Ancak şairin bazı şiirleri, Divan'ın bu baskısında kendilerine yer bulamamışlardır. Nâilî'nin sanatından bahseden kimi kaynaklarda, onun Divan'ında bulunmayan şiirlere rastlamak mümkündür. Bunun yanı sıra, Divan'ın yazma nüshalarında, mecmualarda ve cönklerde de Nâilî'ye ait kimi şiirler de bulunabilir. Çalışmada farklı nazım biçimlerinde ve her biri şairinin edebî kişiliğinin bir yönüne ışık tutan dokuz manzumeye yer verilecektir.

Anahtar Kelimeler: Nâilî, divan, mecmua, cönk, XVII. yüzyıl.

NÂİLÎ'S UNKNOWN POEMS AND SOME PROVISIONS ABOUT THEM

ABSTRACT

Nâilî is one of remarkable poet of the 17th century. His Divan that contains his poems was published by Halûk İpekten in edition critique in 1970. But some of his poems, couldn't take a place in this edition. In some books about his art, it's possible to find poems which don't exist in his Divan. As well as it's possible to find any other poems of Nâilî in manuscripts of his Divan and other Ottoman micellanies. In this work nine poems which have different forms of prose and shed light on aspect of literary personality of the poet will be introduced.

Key Words: Nâilî, divan, Ottoman miscellanies [mecmua, cönk], 17th century.

Bir şairin klâsik edebiyat çerçevesine uygun olarak yazdığı şiirlerin belli bir düzen içinde derlendiği eserler "divan" olarak nitelenir (Pala 1998, 110). Bazı şairlerin divanları, onlar hayattayken -çoğunlukla- kendileri tarafından tertip olunmuş, bazılarının ise onlar öldükten sonra başkaları tarafından tedvin edilmiştir (Pakalın 1983, 456). Bu eserlerin nüshalarından hareketle yapılan bilimsel neşirlerde, şairlerin tertip ettikleri divanın orijinal nüshasındaki bütün şiirler tespit edilmeye çalışılır ya da farazî bir mükemmel divan oluşturmak için çaba sarf edilir. Bu çalışmalar esnasında kimi şiirler; divanın yazma nüshalarında yer almadığından, kimileri ise gözden kaçtığından olsa gerek, matbu ve bilimsel neşirlerde yer almazlar. Ancak, şairin edebî kişiliğinin, meşrebinin, duygu ve düşüncelerinin daha iyi değerlendirilebilmesi için bu şiirlerin de tespit

* Yrd. Doç. Dr., Karadeniz Teknik Ü. Ed. Fak. Türk Dili ve Ed. Böl. El-mek: ozersenodeyici@gmail.com

edilerek gün yüzüne çıkarılması ve değerlendirilmesi gerekir. Bu anlamda, XVII. yüzyılın önemli şairlerinden Nâilî-i Kadîm'in, Halûk İpekten (1970) tarafından hazırlanan Divan baskısında bulunmayan bazı şiirlerinin edebiyat âlemine sunulması önem arz etmektedir. Türk edebiyatı tarihinde kendisine yer edinebilmiş bu şairin, her biri edebî karakterinin ve üslûbunun farklı bir yönüne tanıklık eden meçhul şiirlerinin ortaya çıkarılması; Klâsik Türk Edebiyatı araştırmaları için kazanç olacaktır.

Nâilî'nin, Halûk İpekten tarafından hazırlanan matbu Divan'ında yer almayan şiirler bulunduğu intibasını uyandıran bazı beyitler, Nâilî'nin şairliğine değinen ya da onun şiirlerinden alıntı yapan kimi kaynaklarda kendilerine yer bulmuşlardır. Sözelimi Mucîb Tezkiresi'nde, şairin Divan'ından örnek olarak verilen tek beyit, matbu yayında bulunmayan bir şiirden alınmıştır. Döneminin beğenisine ve şairinin sanat kudretine tek başına tanıklık etmesi için alıntılanan bu beyit ve onun içinde yer aldığı gazelin Divan baskısında bulunmayışı, şaşırtıcı bir durumdur¹. Söz konusu beyit aşağıdadır (Altun 1998, 58):

Çanı 'âlemde cemâlûn gibi gül-deste gören

Rûh-ı Çudsi çemen-i hüsnüne şâyeste gören²

Ahmet Talat Onay da Divan baskısında yer almayan bazı beyitlere yer vermiştir. Aşağıdaki beyitler, matbu Nâilî Divanı'nda yer almayan, ancak Onay'ın eserinde alıntılanarak izah ettiği beyitlerdendir:

Çor mu çomaya gayret-i çam yâreme merhem

Ben derd-keşem zahmuma elmâs gerekdür (Onay 2000, 191)

Gezer vâdî-be-vâdî nâle-peymâ bir vaşşisin

Bu vâdîlerde kimdür söyleye üstâdın ey bülbül (Onay 2000, 453)

Nâilî'ye ait başka şiirler bulunabileceğini haber veren bu beyitlere tesadüf edebilme umuduyla, Millî Kütüphane yazmaları içinde yapmış olduğumuz taramalarda, Divan'da bulunmayan başka şiirlerin ve tezkirelerde yer almayan başka Nâilî'lerin varlığını tespit ettik. Kimi karinelerle XVII. yüzyıl şairi Nâilî'ye (Nâilî-i Kadîm) ait olabileceğini düşündüğümüz toplam dokuz manzumeye ulaştık. Farklı nazım biçimleri ile kaleme alınmış olan bu şiirlerden her biri, şairinin ayrı bir özelliğine temas etmekte, onun edebî kişiliği ve karakteri hakkında önemli ipuçları vermektedir. Şunu da ilâve etmek gerekir ki, Nâilî üslûp sahibi bir şairdir.³ Onun, şiirde izlediği yol, mahlasdaşları ve kendisi arasına kalın bir çizginin çekilmesini zorunlu kılar.⁴ Bu anlamda, Nâilî'ye "Kadîm" sıfatının yakıştırılmasına neden olan Nâilî-i Cedîd ile kıyaslandığında da arada belirgin bir farklılık bulunduğunu Muallim Naci, şu anekdotu aktararak dile getirir: "*XIX. asır şairlerinden olan meşhur Hoca Nâilî, buna nispetle ehemmiyetsiz kalır. Hoca, mahlasdaşının bir gazeline söylediği nazirede:*

¹ Bu durum, Mucîb'in bir başkasına ait şiiri Nâilî'ninmiş gibi göstermesinden de kaynaklanıyor olabilir.

² Âlemde senin güzel yüzün gibi gül destesi gören var mıdır? Cebrail'i, güzelliğinin çimenliğine lâyık gören var mıdır?

³ Hazırlamış olduğumuz doktora tezinde, Nâilî'nin sözvarlığını ortaya koyduğumuz için, onun üslûbuna dair kimi özellikleri tespit etmek imkânı bulduk ve bunları çalışmamızın giriş kısmında paylaştık. Bu üslûp özellikleri için bkz. Şenödeyici, Özer, *Nâilî Divanı Sözlüğü [Bağlamlı Dizin ve İşlevsel Sözlük]*, Basılmamış Doktora Tezi, Danışman: Prof. Dr. İsmail Hakkı Aksoyak, Gazi Üniversitesi SBE, Ankara, 2011.

⁴ "Nâilî" mahlasını kullanan iki şair bulunması hakkında bkz. Mustafa İsen, "Divan Edebiyatında Mahlasdaş Şairler", *Ötelerden Bir Ses*, Akçağ Yayınları, 1. baskı, Ankara, 1997, s. 201.

Münceî şubh-ı ezel tarh-ı benâgûşında

Muhtefî şâm-ı ebed zülf-i siyeh-pûşında

matlaını asrın edebiyatçılara bir dereceye kadar beğendirebilmiş ise de:

Yârsuz nûş idilen cām-ı Cemüñ Nâ'iliyâ

Ne dolusunda şafâ var ve ne de boşında

maktai ile cümlesini tebessüme mecbur etmiş idi (Muallim Naci 2000, 242-243).” Kadîm ve Cedîd Nâilî'leri birbirinden ayırmak için, ilgili şiirin bulunduğu yazmanın (mecmua ya da cönk) XIX. asra ait şairleri barındırıp barındırmadığının kontrol edilmesi, problemi halledecektir. Eğer eser, XIX. asır veya sonrasında yazılmış, fakat daha önceki asırlara ait şairlerin eserlerini derlememişse, bu iki şairin birbirinden ayrılması için, mecmuadaki şairlerin en son hangi asra ulaştığını tespit etmek, sorunu büyük oranda çözecektir. XIX. yüzyıl şairlerini barındırmayan bir eserde, “Nâilî” mahlasının işaret ettiği şair, büyük bir olasılıkla “Kadîm” sıfatıyla vasıflandırılmış olan XVII. yüzyıl şairi olacaktır. Ancak, aşağıdaki örnekte olduğu gibi durumun, kolaylıkla çözülemeyeceği şiirler de bulunabilir. Durûb-ı Emsâl-i Osmâniye’de “ipliği pazara çıktı” deyimine örnek olarak verilen aşağıdaki mısraın hangi Nâilî’ye ait olduğu, Cedîd’in mürettep ve matbu bir divanının elde bulunmayışı nedeniyle, XIX. asırdan önce yazılmış bir yazma eserde karşılık bulmayı beklemektedir (Şinasi 2003, 153):

“İpliği bâzâra çıkmış halka istignâ şatar”

XIX. asırdan önce kaleme alınmış yazmalardaki her “Nâilî” mahlasının çalışmamıza konu olan şaire ait olduğunu iddia etmek yanıltıcı olacaktır. Çünkü kimi yazma eserlerde rastladığımız Nâilî mahlasının, farklı şairlere işaret ettiğine dair çeşitli karineler bulunmaktadır. Katalog bilgilerindeki kimi yanıltıcı yönlendirmeler de bu konuda dikkat edilmesini gerektirmektedir. Sözelimi katalog bilgisinde, “Nâilî”ye ait olduğu ifade edilen aşağıdaki gazel, “Destür” başlığı altında verilmiş ve redd-i matla⁵ yapılmış bir şiir olup aslında “Nâil” mahlaslı şaire aittir. Bu mahlasla eklenen bildirme eki, nispet “-î”si olarak okunmuş ve şiir Nâilî’ye ait gösterilmiştir. Aşağıya bu şiirin matla ve makta beyitleri alınmıştır.

[06 Mil Yz Cönk 22, 81 a - Destür]

fe‘ ilâtün fe‘ ilâtün fe‘ ilâtün fe‘ ilün

Açıl ey gonce-dehen mevsim-i güldür şimdi

Ẓevk-i vaşluñla dil-i zârumı güldür şimdi

...

Derd-i hicrānuñ ile Nâ'ili çok ağlatma

Ẓevk-i vaşluñla dil- zârumı güldür şimdi

⁵ Nâilî-i Kadîm, Divan’ında 6 defa redd-i matlaya başvurarak bu özelliği ön plâna çıkaran şairlerimizdendir. İlgili şiirin, bu açıdan Nâilî üslûbunu yansıtan bir şiir olduğu düşünülebilir. Konu ile ilgili olarak bkz. Şener Demirel, “Divan Şiirinde Redd-i Matla (Redd-i Mısra) Kullanımı ve Klâsik Çizgi ile Sebki Hindî Şairleri Arasında Bir Karşılaştırma”, *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S. 8, 2002, s.99-114.

Bundan başka, tezkirelerde yer almayan, ancak bu mahlası taşıyan en az bir şairin daha bulunduğunu ve onun hece ve aruz kalıpları ile şiirler kaleme aldığını, cönklerden derlediğimiz şiirlerden hareketle söyleyebiliriz. Bu anlamda, aynı cönkten aşağıya alıntılanan manzum parçaların şairi olan “Nâilî”, büyük bir olasılıkla farklı bir şairdir. Çünkü çalışmamıza konu olan Nâilî-i Kadîm’in hece ölçüsüne temayül ettiğini gösteren bir delil, elde bulunmamaktadır -Öyle olması durumunda, Nedîm’den önce Nâilî’nin hece ölçüsü ile şiirler yazdığı kanıtlanmış olacaktır-. Ayrıca şiirlerin üslûbu da, farklı bir şairi haber vermektedir.

[06 Mil Yz A 3864, 10b - Koşma: son dördlük]

6+5 hece

Nâ’îlî-veş var mı sen şâhı seven

Uğrına baş ile cânımı viren

Göñül sefînesin şalmaz mı gören

Muhabbet ‘ aşkınuñ ‘ ummâni sensin

[06 Mil Yz A 3864 38b - Dîvân: ilk ve son beyit]

fâ’ ilâtün fâ’ ilâtün fâ’ ilâtün fâ’ ilün

Ey birâder şu cihânuñ mâverâsından şağın

Ġafil olma mihnetin gör âşinâsından şağın

Var mıdur bu Nâ’îlî tek rây-gân-ı ‘ aşk-ı yâr

‘ İbret al bağ nâzenînum iftirâsından şağın

Âşık tarzı şiir geleneği çerçevesinde şiirler yazan diğer Nâilî’ye / Nâilîlere ait olan farklı şiirler de cönklerde kendilerine yer bulmuştur. Aşağıdaki dördlük de böyledir:

[06 Mil Yz Cönk 238, 44b - Koşma: son dördlük]

6+5 hece

Göñülden murâd u mağşûda irsem

Kaşâvet perdesin omuzdan atsam

Bir gece senüñle şarılsam yatsam

Quluñ Nâ’îliye kabâhat mıdır

Bununla birlikte, genelde âşık tarzı yazan şairlerin eserlerini derlediği gerekçesiyle cönklerde bulunan şiirlerin, Klâsik Türk edebiyatı için kaynaklık teşkil etmedikleri iddia edilemez.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 7/1 Winter 2012

Bilâkis, cönklerin taranması, matbu divanlarda bulunmayan çok sayıda eseri gün yüzüne çıkarmak için gerekli bir uğraştır. Aşağıya alınan Nâilî-i Kadîm şiiri ile hem bu iddiayı desteklemek, hem de söz konusu şairin Divanı'nda bulunmayan şiirlere başlangıç yapmak uygun olacaktır. Gazelin, içinde yer aldığı cönkün, ağırlıklı olarak klâsik şairlere ayrılmış olduğunu ve bu şiirin hemen ardında Nefî'nin "olmayacak" redifli şiirinin yer aldığını ilâve etmekte fayda vardır. Gazelin başlığı, âşık tarzı şiir geleneğine uygun bir şekilde "Dîvân" olarak verilmiştir.

1. [06 Mil Yz Cönk 249, 12b - Dîvân]

fâ' ilâtün fâ' ilâtün fâ' ilâtün fâ' ilün

Ḥāk-i pāyuñ sürme-i kuḥl-i cilâdur çeşmüme

N'eyleyem ammâ bulunmaz tütüyâdur çeşmüme

Ma' nevî vechüñ temâşasında ḥayret kârumuz

Ḳudret-i beyyine-i sırr-ı Ḥudâdır çeşmüme

Ḥayli demdür almaduḡ nâm u nişânuñdan ḥaber

Ol ḥayâl-i ḥasretüñ ' arz-ı liḡâdur çeşmüme

Ḳanda baḡsam andadur sırr-ı cemâl-i âfitâb

Şekl-i rüyuñ mazhar-ı nür-ı ziyâdur çeşmüme

Görmeyince ḡurb-ı vaşluñ Nâ' ilî bir dem senüñ

Zârî zârî ağlamak çünkim sezâdur çeşmüme

Bir mecmuada rastladığımız aşağıdaki şiir ise, ona yazılan nazire ile birlikte aynı sayfayı paylaşmıştır. Zemin şiirin daha önce yazılmış olabileceği varsayımından hareketle, önce yazılmış olan Nâilî şiirinin zemin, Rızâ'nınkinin ise nazire olduğunu iddia edebiliriz. Bu şiir, Rızâ'nın da naziresi ile birlikte bir mecmua sayfasına kaydedilmiş⁶, ancak şairin matbu Divan'ında kendisine

⁶ Rızâ'nın naziresi:

Göñül ḡâ'ibdür ey kâkül ' aceb senden mi isterler
Dilin zâyî' idenler şimdi heb senden mi isterler

Ḳo pâ-mâl-i semend-i cevr ü nâz olsun helâk olsun
Dil-i şürîdeyi ey ḡonce-leb senden mi isterler

Ben ey zâhid vişâle âh ile şâyesteyüm şimdi
Ḥudâdur eyleyen ḥulḡı sebep senden mi isterler

Raḡîbâ şerbet-i la' lin diler ' uşşâḡa mâni' sin

yer bulamamıştır. Şiir, şairin birçok gazelinde görülebileceği biçimde, tasavvufî muhteva etrafında şekillenmiştir.

2. [06 Hk 240, 72b]

mefâ'îlün mefâ'îlün mefâ'îlün mefâ'îlün

Cihân gavğâsın ey dünyâ-ţaleb senden mi isterler

Nuķūd-ı mäsivâyı yoĥsa heb senden mi isterler

Bilüp ĥaddüñ biraz tehzîb-i aĥlâķ itseñ olmaz mı

Seni benden beni ey bî-edeb senden mi isterler

Ĥisâb-ı mâlihulyâ sübhâñı zünnâra döndürdi

Ruķūm-ı kâ'inâtı rüz [u] Őeb senden mi isterler

Tehî-mağz-ı neŐâţ-ı meydür erbâb-ı riyâ sâķî

Őarâb içmekde teklîfî 'aceb senden mi isterler

Niçün dil-teng olursın Nâ'îlî-veş bâğ-ı 'âlemde

Melâl-i ĥâţırı ey ĝonce-leb senden mi isterler

Nâilî'nin, Divan'da bulunmayan bir başka şiiri, onun Nihâlî için yazdığı mahlasnâmesidir. Nihâlî, Nâilî şiirinin takipçisidir. Nâilî'nin ona mahlas vermesi de bu anlamda, üstadın öğrencisine bir teveccühü olarak değerlendirilebilir. Güftî Tezkiresi'nde ise bu iki şairin arasındaki münasebet "sirkat" olarak nitelenmiş; Nihâlî, şiir çalmak töhmeti altında bırakılmıştır. Bu itham Güftî'nin, eserinin geneline hâkim, istihzayî tutumunda ne derece ileri gittiğini göstermektedir. Adı geçen eserde Nihâlî Çelebi Őu Şekilde anılmaktadır (Yılmaz 2001, 236-237):

Bir de Rūmuñ ferîd ü zenc-lebi

Düzd-i mazmūn Nihâlî Çelebi

Fenn-i nazmuñ ĝalaţ-sitâresidür

Nâ'îlîñ zekât-ĥâresidür

Devâyı ĥasteler ey bî-edeb senden mi isterler

Rızâ-veş Őiddet ü rāĥatda dil-teng olma ey zâhid

Ĥisâb-ı cürm-i ĥalkı rüz [u] Őeb senden mi isterler

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 7/1 Winter 2012

...

Nâ'îlî'nün tamâm-ı hammâli

Cins-i düzdânesine dellâli

Rû-nümâ anda himmet-i sirğa

Levş-i dâmân-ı töhmet-i sirğa

Nihâlî'nin, Nâilî şiirini takip ya da taklit etmesi ile onu çalması arasında fark bulunmaktadır. Şair, böyle bir töhmet altında bulunsa da Nâilî'nin ona mahlas vermesi ve onun şiirine nazire yazması⁷, aralarındaki münasebetin usta-çırak ilişkisi olduğunu işaret etmektedir. Şiirin Nâilî'ye ait olduğu, "Nâ'îlî Çelebi" başlığı ile mecmuada teyit edilmiştir. Kıt'a formunda yazılan şiirin, verilen karinelerle adı geçen şaire aidiyeti, herhangi bir şüpheyeye mahal bırakmamaktadır.

3. [06 Mil Yz FB 464, 64b - Nâ'îlî Çelebi]

mef'ülü mefâ'ilün fe'ülün

Ey gül-bün-i çâr-bâğ-ı imkân

Perverde-i şun' -ı Lâ-yezâlî

Şevk ile reng ü büy-ı ma'nâ

Gül-deste-i meclis-i e'âlî

Her nokta-i 'anberîn-i kilküñ

Bir şâhid-i nazmuñ ola hâli

Âşâr-ı sa'âdet-i cebînüñ

Hurşidüñ ola qarîn-i 'âli

⁷ Nâilî Divanı'ndaki 261. gazelin Nihâlî'nin şiirine nazire olarak yazıldığı, mahlasnâmenin yer aldığı mecmuada [62a] ifade edilmiştir. Bu şiirlerin matlaları şöyledir:

Encüm-efrüz-ı felek düd-ı siyâhumdur benüm
Mevc-ñiz-i bahri hayret berç-i âhumdur benüm (Nihâlî)

Şâm-ı zülfüñ kim çerâğ-efrüz-ı âhumdur benüm
Şem'-i fânüs-ı felek düd-ı siyâhumdur benüm (Nâilî)

Hıfz eyleye bâğ-bân-ı taqdîr
Ey gül-bün-i ma' rifet nihâli

Āşâr-ı tağayyür-i ħazândur
Sen tâze nihâl-i ergüvânî⁸

Taḥşîl-i ma' ârif it ki olsun
Dil-dâde-i şoḥbetüñ ahâlî

Sa' y eyle rızâ-yı vâlideyne
Teslîm ü rızâdan olma ḥâlî

Ḥayrû'l-ḥalef ol sözüñ kabûl it
Ol mazḥar-ı sırr-ı ser-kemâlî

Nüh ravza-i âsmânda tâ kim
Der-kâr ola feyz-i Lâ-yezâlî

Pür-berg-i kemâl olup vücüduñ
Maḥlaş olsun saña Nihâlî

Nâilî'ye ait aşağıdaki iki gazel ise, Millî Kütüphane yazmaları içinde bulunan bir Divan nüshasında, tarafımızca tespit edilmiştir. Bu nüshanın, Halûk İpekten'in hazırladığı neşirde dikkate alınan nüshalar arasında bulunmaması, içindeki iki şiirin de matbu Divan'da yer almaması sonucunu doğurmuştur. Bahis mevzuu şiirler, yazmanın 89b ve 90a varaklarına ve sayfa kenarlarında olmak üzere kaydedilmişlerdir. Bunlardan 89b varağına yazılmış olanı aşağıdadır:

4. [06 Mil yz A 8865, 89b]

mefâ' ilün mefâ' ilün mefâ' ilün mefâ' ilün

Düşüp sūz-ı ğam-ı aşka şerâr-ı âh-ı bülbülden

Mişâl-i ğonce pür-ḥün oldı dil farḫ-ı taḥammülden

⁸ “ergüvânî” sözcüğü, “-âlî” biçimindeki kafiyelenişe uymamaktadır.

Yine h̄ār-ı elemle böyle zār olmazdı ger irse
Meşâm-ı bülbüle b̄y-ı muhabbet şâhid-i gülden

Temâşâ-yı cemâle h̄avf-ı t̄îğ-i ğamze mâni' dür
Anuñçün mübtelâlar h̄azz ider ekşer tegâfulden

Olur rûh-ı muşavver cân bağışlar zevk-i rindâna
Bedîd olduğça sâķî ' aks-i r̄yüñ sâġar-ı mülden

Bahâr eyyâmıdır ey Nâ'îlî şimden girü tab' uñ
Olur gül-çîn-i ma' nâ gül-bün-i bâġ-ı te'emmülden

Aynı Divan nüshasının 90a varaġına kaydedilmiş aşıġdaki şiiri, Nâilî'nin kişisel bir özelliġini ortaya koyan gazellerinden biri ve bunlardan en teyit edici olanı şeklinde nitelemek yerinde olacaktır. Şair, Divan'ındaki birçok şiirinde sözcüklerin çok anlamlılıġından yararlanarak afyon ve esrar kullandığına işaret eden beyitlere vücut vermiştir. Ahmet Talât Onay (2000, 200) da Nâilî'nin bu yönünü, "Esrara müteallik tabirleri çok kullanan şairimiz, Nâilî-i Kadîm'dir." cümlesiyle tasdik etmektedir. Şairin, Divan'ında geçen "cur' a-dân, esrâr, ğam, ġubâr, hayrân, hayret, keyfiyyet, maġzen" gibi sözcükler, hem gerçek anlamlarıyla hem de keyif ehlinin onlara yükledikleri istilâhî anlamlarıyla şiirlerde söz konusu edilmişlerdir. Bu sözcüklerden bir kısmı tasavvufî izah ile üstü örtülebilecek bir mahiyet arz ederken, bir kısmı ise doğrudan afyon ve esrar kullanımına işaret etmektedir. Aşıġdaki beyitler müptelâlığı ön plâna çıkaran manzum parçalara örnek olarak gösterilebilir:

Şafâ-yı h̄atırım eyler ġubâr-ı ġam efv̄n

O r̄ik-i bādeye bu āfitāb şîşesidür (G110/3)⁹

Bir n̄im nefes t̄ab-ı ġamuñ cām-ı şabūra

Etdürdi şiḡibāyî-i Eyyūbı ferāmūş (G172/4)¹⁰

Aşıġdaki şiir ise, Divan baskısında yer almayan ve Nâilî'nin bu yönünü en açık biçimde ifade eden gazeldir. Afyon müptelâlarının hallerinden bahseden şiirde, sarhoşluk esnasındaki durum ile ayıklık arasındaki kıyaslamalar, keyif ehlinin haz aldığı uyuşturucu maddeler ve onların övgüsü, Nâilî'nin birçok şiirinde üstü kapalı olarak yer verdiği düşüncelerinin apaçık bir ifadesi olarak düşünölmeli ve onun Divan'ındaki yerini almalıdır, kanaatindeyiz.

5. [06 Mil yz A 8865, 90a]

⁹ Gönümdeki neşeyi ġam (esrar) tozu artırır. O şaraba katılan toza, bu gönöl güneş şişesidir.

¹⁰ Yarım nefes ġam (sarılarak yakılmış esrarın) ısısı sabır kadehine Eyüp sabırlılıġını unutturdu.

fe' ilātün fe' ilātün fe' ilātün fe' ilün

Şorma keyf ehlinüñ aḥvālını ey rind-i cihān

Bir bölük cānı cebinde zu' afā-yı devrān

Yiyüp afyonımı nūş itse müreffeh ḳahve

Açılur ḥātırı güller gibi şād u ḥandān

Keyf yitişse döner şīr-i jeyāna anlar

Olur ammā geçiçek ḳāleb-i fersūde hemān

Gel gör ol sâ'ati kim olmaya berş ü afyon

Teng olur başa yine cümle bu çerḫ-i gerdān

Ehl-i keyfe ḳatı ṭa' n etmeyelüm Nā'iliyā

Ṭutaruz başumuz üstinde biz anı el-ān

Adı geçen Divan nüshasının 117a varağında ise, şairin “bi'l-bedāhe”, yani doğaçlama söylediği bir beyit ve o beytin söylenmesine vesile olan durum kaydedilmiştir. Şairin latife yollu söylediği bu beyit, Mevlevîlerin dönerek icra ettikleri sema ayinleri esnasında başlarının dönmeyişine gösterilen taaccübü ifade etmektedir. Nâilî'nin latifeye meyyal kişiliğini ve Mevlevîler hakkındaki düşüncesini ifade etmesi açısından önem arz ettiğini düşündüğümüz beyit, yazmada şu şekilde anılmıştır:

6. [06 Mil yz A 8865, 117a]

fe' ilātün fe' ilātün fe' ilātün fe' ilün

Nā'ilî merḥūma Ḥāfız Çelebi, Kemāl Paşa-zādenüñ bu beytini okuduḳda:

‘Arşa-i ‘ışḳda gör Ḥazret-i Mevlānāyı

Şormayup daḫi döner üstine yoldaşları

bi'l-bedāhe Nā'ilî merḥūm bu beyti irād itmişdür:

Turkish Studies

Ne kadar dönseler ammâ bu 'acebdür ey dil

Dönmez ol tâ'ife-i muhteremün başları

Nâilî'ye ait olduğunu tespit ettiğimiz bir beyitten ibaret aşağıdaki manzume de Divan'da bulunmamaktadır. Bu şiirin yer aldığı varakta, asrın diğer şairlerine ait birbirlerine nazire oldukları anlaşılabilir beyitler de bulunmaktadır. Şairlerin esprili bir biçimde, belirli hamamların isimlerini yâd ettikleri bu beyitlerin, adı geçen şairlere ait divanlarda yer almadığı öngörülebilir. XVII. yüzyıl hamamları hakkında söylenmiş latifeleşmeleri içeren bu beyitlerden Nâilî'ye ait olanı aşağıdadır¹¹:

7. [06 Mil Yz A 1793, 93a - Nâ'îlî]

mefâ'îlün mefâ'îlün mefâ'îlün mefâ'îlün

Meger kim oldı bir dürr-i yetimün cây-ı ârâmı

Bu hammâmuñ anuñçün Vâlîde Hammâmıdur nâmı

Nâilî Divanı'na önemli bir katkı sayılabilecek bir diğer manzume ise “Şarkı” başlığını taşıyan eserdir. Manzume aaxa - bbba - ccca biçiminde kafiyenmiş olup üç dörtlük halinde kaleme alınmıştır. Remel bahrinde kaleme alınmış olan şiirin, şarkı olarak isimlendirilmesinde onun diğer biçimsel özelliklerinin yanı sıra bestelenerek icra edilmesinin etkili olduğu düşünülebilir. İlk bendin üçüncü mısraında, vezni bozduğu ve mısraa sonradan dâhil edildiği görülen “ey yâr” ifadesinin, şiirin bir musikî eseri olarak icra edilmesi esnasında ilâve edilen terennüm olduğu söylenebilir. Halûk İpekten, çoğu bestelenmek için söylenen murabbalardan sonra gerçek anlamıyla ilk “şarkı şairi”nin Nâilî olduğunu ifade ettikten sonra şu tespiti yer vermiştir ki aşağıdaki şarkı için de geçerli bir durumdur: “Nâilî, şarkılarını yaşadığı devrin süslü, ağdalı dilinden büsbütün ayrı, çok sade bir Türkçe ile söylemiştir (1999, 54).”

¹¹ Diğer şairlerin beyitleri ise şunlardır:

Müyesser olmadı halvetde görmek ol dil-ârâmı

Bu hammâmuñ egerçi Şüfîler Hammâmıdur nâmı ('Azmi-zâde)

O hünî itmedi tîmâr-ı za'ım-ı cân-ı nâ-kâmî

Bu hammâma dimişler gerçi kim Cerrâh Hammâmı (Feyzî)

Düşürmek olmadı bir kere ol şüh-ı gül-endâmı

Bu hammâmuñ egerçi kim Çuğur Hammâmıdur nâmı (Neşâtî)

İder germiyyeti gül-günî ol şüh-ı gül-endâmı

Bu hammâmuñ anuñçün Boyacı Hammâmıdur nâmı (Lâ)

İder bîmâr-ı aşka çâre dellâk-i dil-ârâmı

Ĥakîmâne yapılmışdur Şifâ Hammâmıdur nâmı (Bihîştî)

Degildür hâcet itmek tâze dellâkine ibrâmı

Virür zevk ehline şevki Şafâ Hammâmıdur nâmı (Bihîştî)

Ĥırança dîve beñzer cümle hep dellâk-i bed-nâmı

Bu hammâmuñ görüñ Şengül diyen yârân-ı ser-sâmı (Yâver)

Turkish Studies

Şiirle ilgili bir başka husus ise, İstanbul'un meşhur mesire yerlerinden "Şa' d-âbâd"ın anılmış olmasıdır.¹² Osmanlıların eğlence mekânları hakkında kapsamlı bir araştırmanın yoksunluğu, bu mekânın XVII. yüzyıl şairi Nâilî tarafından anılmış olup olmayacağı hakkında bazı şüpheler doğurmaktadır. Nedîm'in şiirinde geçtiğini bildiğimiz "Şa' d-âbâd", acaba ondan önceki dönemlerde de popüler bir mesire mekânı mıdır, yoksa değil midir? Bu soruya verilecek cevap, aşağıdaki şiirin Nâilî'ye aidiyetine sahilik kazandıracaktır. Biz, şimdilik meşkûk da olsa şiirin şairimize ait eserler arasında anılması gerektiğine kanaat getirdik.

8. [06 Mil Yz A 3863, 30a - Şarkı]

fâ' ilâtün fâ' ilâtün fâ' ilâtün fâ' ilün

Yâr ile hoş dil-güşâlar cân-fezâlar vaqtidür

Gel efendüm Sa' d-âbâda şafâlar vaqtidür

Muntaşır teşrifüne hâşılı erbâb-ı diller hâşılı [ey yâr]

Gel efendüm Sa' d-âbâda şafâlar vaqtidür

Çağlayup bezm-i çemenden rây-gân olmuş gelür

Pâyüña yüz sürmege âb revân olmuş gelür

Hasret-i dîdâr olaldan bî-zamân olmuş gelür

Gel efendüm Sa' d-âbâda şafâlar vaqtidür

Lâle vü sünbüllü bâğuñ zîneti âmâdedür

' Arz-ı hâl-i dil-sitânum bülbül-i şeydâdadur

Sen kerem kânı zamâne Nâ' ilî üftâdedür

Gel efendüm Sa' d-âbâda şafâlar vaqtidür

Aşağıdaki şiir ise, bir tarih manzumesidir. Başlıkta verilen bilgi, daha doğrusu iddia, manzumeyi ilginç bir hâle getirmektedir. Bu iddiaya göre, verilen şiir Nâilî'nindir. Ancak Meylî Çelebi'nin şiiri olarak şöhret bulmuştur. Bunun üzerine Nâilî de, bu şiirde "Meylî" mahlasını kullanmıştır. Yani şiirini Meylî'ye hediye etmiştir.

¹² Sa' d-âbâd, III. Ahmet döneminde Kâğıthane mesiresine verilen isimdir (Şemseddin Sami 1306, 2567). Bu mekân ve orada tertip edilen eğlenceler Nedîm'in de meşhur şarkısında anıldığı veçhile, XVIII. Yüzyılda Lâle devri ve eğlenceleri ile birlikte söz konusu edilir. Önceki yüzyılda da aynı mekân bir mesire yeri olarak kullanılmış olabilir. Nedîm, şarkısında bu mekânı şöyle anar:

Bir şafâ bahşedelim gel şu dil-i nâ-şâda
Gidelim serv-i revânım yürü Sa' d-âbâd'a

İşte üç çifte kayık emrinize âmâde

Gidelim serv-i revânım yürü Sa' d-âbâd'a (Macit 1997, 205)

Vezin gereği “Meylî” mahlasının bulunduğu yerde “Nâilî”nin bulunması mümkün görünmemektedir. Bu durumda, bu mısraın “Meylî” mahlasını kabul edebileceği biçimde bir değişikliğin yapıldığı söylenebilir. Nâilî'nin Meylî'ye teveccühen bunu yapmış olabileceği düşünülürse, bu iki şairin yakın ilişki içinde oldukları söylenebilir. Başlıktaki iddianın meşkûk olduğunu ifade ederek şiiri buraya eklemeyi uygun gördük.

9. [06 Hk 1294, 77b-78a - Bu târîh̄ daḥi Nâ'îlî merḥûmuñdur. Velâkin Meylî Çelebi ile kemâl mertebe muḥtaliḥ olmaḥ ile Meylî diyü maḥlaş ḳomışdur.]

fâ' ilâtün fâ' ilâtün fâ' ilün

Bârekallâh ey şeh-i ferḥunde-dem

Eyledüñ devletle âheng-i cihâd

Sensün ol sulṫân-ı gâzî kim virür

Re'y-i tedbîrüñ cihâna 'adl ü dâd

Heybet-i şemşîr-i ḳahruñla senüñ

Eyledi şâh-ı 'Acem ḳaṫ'-ı 'inâd

Düşdi ḥavf u lerzeye ol bî-gümân

Deḫşetinden eyledi terk-i bilâd

Eylesün günden güne 'âlî-maḳâm

Pâye-i iclâlüñi Rabbü'l-'ibâd

Berḳ-i şemşîr-i celâlün eylesün

Tâ zamân-ı ḥaşre dek def'-i fesâd

Kelle-i erkân-ı rafz olsun müdâm

Ṭu' me-i şemşîrüñ ey Rüstem-nijâd

Taḥt-ı 'izzetde ola zâtuñ muḳîm

Baḥt-ı ḳbâlün ide Mevlâ ziyâd

Bâb-ı luḫfuñ gibi oldı serverâ
Bir ḫaberle dîde-i ‘âlem güşâd

Fethüñüñ târiḫini Meylî gibi
Didiler ey pâdişâh-ı Cem-nihâd

Düşmen-i cebbâr-ı kâfir maḫv olup
Feth-i Bağdâd eyledi Sulṫân Murâd

Bir şairin tüm eserlerinin ortaya konması, onun edebî kişiliği ve üslûbu hakkında daha sağlıklı verilerin elde edilmesini sağlayacaktır. Bu amaçla, klâsik şairlerimizin divan baskılarında yer almayan şiirlerinin tarama faaliyetleri ile bulunması ve edebiyat âlemine kazandırılması önem arz etmektedir. Tarafımızca yapılmakta olan ve diğer araştırmacıların da iştirakiyle yapılacağını öngördüğümüz tarama faaliyetleriyle, Nâilî Divanı’ndaki şiir sayısının daha da artacağını, bu sayede onun edebî kişiliği ile üslûbunun daha somut bir düzleme oturtulacağını düşünmekteyiz.

KAYNAKÇA

- ALTUN Kudret, (1997). **Tezkire-i Mucîb İnceleme-Tenkidli Metin-Dizin-Sözlük**, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları.
- DEMİREL Şener (2002). “Divan Şiirinde Redd-i Matla (Redd-i Mısra) Kullanımı ve Klâsik Çizgi ile Sebki-i Hindî Şairleri Arasında Bir Karşılaştırma”, **Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, S: 8, s. 99-114.
- İPEKTEN Halûk (1970). **Nâilî-i Kadîm Divanı**, İstanbul: Millî Eğitim Yayınları.
- İPEKTEN Halûk (1999). **Nâilî: Hayatı Sanatı Eserleri**, Ankara: Akçağ Yayınları.
- Muallim Naci (2000). **Osmanlı Şairleri**, Haz.: Cemal Kurnaz, Ankara: Akçağ Yayınları.
- İSEN Mustafa (1997). “Divan Edebiyatında Mahlasdaş Şairler”, **Ötelerden Bir Ses**, Akçağ Yayınları, Ankara, s. 199-205.
- MACİT Muhsin (1997). **Nedim Divanı**, Ankara, Akçağ Yayınları.
- ONAY Ahmet Talât (2000). **Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar ve İzahı**, Haz.: Cemal Kurnaz, Ankara: Akçağ Yayınları.
- PALA İskender (1998). **Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü**, İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Şemseddin Sami (1306). **Kâmûsu’l-A‘lâm**, C. 4, İstanbul: Mihran Matbaası.
- ŞENÖDEYİCİ Özer (2011). **Nâilî Divanı Sözlüğü [Bağlamli Dizin ve İşlevsel Sözlük]**, Basılmamış Doktora Tezi, Danışman: Prof. Dr. İsmail Hakkı Aksoyak, Gazi Üniversitesi SBE, Ankara.
- Şinasi (2003). **Durûb-ı Emsâl-i Osmaniye**, Haz.: Süreyya Beyzadeoğlu, İstanbul: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları.

YILMAZ Kâşif (2001). **Güftü ve Teşrifatu's-Şu'arâsı**, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları.

Yazma Eserler:

Cönk, 06 Mil Yz Cönk 22, 81 a.

Cönk, 06 Mil Yz A 3864, 10b.

Cönk, 06 Mil Yz Cönk 238, 44b.

Cönk, 06 Mil Yz Cönk 249, 12b.

Mecmua, 06 Hk 240, 72b.

Mecmua, 06 Mil Yz FB 464, 64b.

Mecmua, 06 Mil yz A 8865, 89b, 90a, 117a.

Mecmua, 06 Mil Yz A 1793, 93a.

Mecmua, 06 Mil Yz A 3863, 30a.

Mecmua, 06 Hk 1294, 77b-78a.